

U arhivu samostana sv. Lovre u Šibeniku jedan spis od god. 1663. spominje Jurja Barešića, roba u Carigradu. Njegova žena Ana 27. novembra prodala je fratrima neku zidinu za 583 lire, da tim novcem otkupi muža.

Da je u prvoj polovini 18. vijeka još bilo šibenskih robova u turskim krajevima, potvrđuje nam oporuka popa Martina Madonića 5. XII. 1726., koji između mnogih drugih ostavština dariva i jedan dukat za otkup robova.

Spomenica o 60-godišnjici rođenja prelata Dra Martina Grabmanna.¹

Fra Karlo Balić.

Spomenice, koje su izdane ovih zadnjih godina u čast glasovitih medievalista Baeumkera, Ehrlea, Mandonneta, Gezsera, De Wulfa, bile su svjedokom, kako je proučavanje skolastične teologije i filozofije u naše doba uhvatilo jaka zamaha i kako je ono od velike koristi. Predstavnici raznih narodnosti i veoma oprečnih teološko-filozofskih škola, od vremena do vremena, ujedinili su se, da iskažu počast onima, koji su osnovali današnji pokret za povjesno proučavanje skolastike. I kad čovjek uzme u ruke te razne spomen-knjige, u njima lako nađe oznaku, djelokrug, značenje djelatnosti pojedinih svečara. Sve se to može reći — i to u mnogo većoj mjeri — o spomen knjizi, koja je izašla prošle godine o šezdesetgodišnjici rođenja neumornog istraživača, velikog filozofa i teologa, oštromnog kritika, nepristranog povjesnika Prelata Dra M. Grabmanna, sveučilišnog profesora u Münchenu. 77 učenjaka iz svih strana kulturnog svijeta, u dva opsežna sveska na 1500 stranica, prikazali su svoje radove njemačkom učenjaku, koji je čitav svoj život proveo prevrćući stare rukopise po evropskim bibliotekama, pokazujući put za daljna istraživanja. Izdavači Lang, Lechner i Schmaus, Grabmannovi učenici, nijesu žalili ni truda ni vremena, da u ovoj monumentalnoj knjizi sve bude u redu, sve, tako reći, savršeno. Čitav svezak izdan je po istoj metodi; jednačica je posvuda provedena.

Odmah u početku susrećemo impozantnu sliku uglednog Prelata, a zatim slijedi posveta »MARTINO GRABMANN DOCTORI

¹ Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres, von Freunden und Schülern gewidmet. Herausgegeben von Albert Lang, Joseph Lechner, Michael Schmaus. (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Supplementband III). Dva sveska in 8°, XXV—147 str. Münster i. W., Aschendorff 1935. Broširano 58 RM.; uvezano 65 RM.

MAGISTRO AMICO«. Izdavači u adresi na svečara ukratko spominju njegove zasluge i značenje ove spomen-knjige (VII—IX); slijedi kazalo knjige i kazalo skraćenica (X—XV); zatim ime i prezime i potpuna adresa svakog od suradnika, i to alfabetskim redom (XVI—XVIII); popis onih koji su primili na se troškove, među kojima se nalaze skoro svi biskupi Njemačke (XIX—XXII); napokon nabraja se 215 većih i manjih djela, što ih je Grabmann napisao; tu je donešeno i 13 raznih akademskih titula, koje ima ovaj veliki katolički učenjak (XXIII—XXV).

Još su izdavači na svršetku drugoga sveska u nekih 40 stranica svrstali razna kazala: kazalo navedenih rukopisa, kazalo ličnih imena, i kazalo sadržaja (str. 1435—1475).

Glavni dio knjige (str. 1—1434) ima šest odsjeka. Naznačit ću naslove tih pojedinih sekcija, ujedno označivši broj rasprava, koje sadrže: I. rukopisi i bibliotekonomia: Handschriften- und Bibliothekenkunde (1—7); II. filozofija povijesti: Allgemeine Geistesgeschichte (8—9); III. patristika i početak srednjega vijeka: Patristik und Frühmittelater (10—21); IV. zlatno doba skolastike: Hochscholastik (22—55); kasnije razdoblje skolastike i novo doba: Spätscholastik und Neuzeit (56—72); VI. bizantinska i zapadna teologija: Byzantinische und abendländische Theologie (73—75). Napokon u dodatku nalaze se dvije rasprave, koje su kasno stigle na uređništvo (76—77).

Bacimo letimični pogled na ovo tako bogato i tako raznovrsno područje, na ovu knjigu, koju kad čovjek uzme u ruke, nekako mu i nehotice dođu napamet riječi Rogera Bacona: »plus quam pondus unius equi...« Spomenut ću samo glavnije članke. Broj uz ime piščevo označuje, kojim je redom taj članak štampan u spomenici.

Izdavači su odmah na početku kazali, da oni hoće, da ova spomenica bude slika, simbol mnogostruke Grabmannove djelatnosti — »ein Symbol Ihres weit sich dehnennden Arbeitsfeldes«. Grabmann je dobar paleograf; poznaje izvrsno patristiku, predskolastiku, zlatno doba skolastike, razne teološko-filozofske struje (tomizam, augustinianizam, averoizam, neoplatonizam, franjevačku školu, mistiku); bavio se je i teologijom u moderno doba. To je eto Grabmannova djelatnost, i sve je to dolično prikazano u ovoj spomenici!

Grabmann je iznio na vidjelo svu silu nepoznatih rukopisa iz raznih biblioteka. Poznate su njegove rasprave o rukopisima vaticanske, milanske i drugih biblioteka. On je pisao i o metodi proučavanja skolastičnih rukopisa, i oni, koji žele u tome pravcu nešto naći u spomenici, s ne malo interesa pročitat će drugi članak, o instrumentima kopista 13. i 14. vijeka, što ga je napisao poznati stručnjak u ovim pitanjima J. Destrez; bit će im od koristi i članak Pavla Lehmana (3), koji rješava pitanje, kada i kako je nastao običaj, da se označi godina, ili bolje »saeculum«, u kojem je ovaj ili onaj rukopis napisan. No glavni dio prve sekcije sadrži rasprave,

koje nam stavljaju pred oči bogatstvo rukopisa po raznim bibliotekama. Mrg. I. Mercati (4) nastavlja svoja istraživanja o rukopisima vaticanske biblioteke, koji potječu iz franjevačkog asiškog samostana; De Poorter (5) govori o rukopisima Petra Lombarda, koji se nalaze u biblioteci bruškoj; P. Ruf (6) proučaje rukopise sveučilišne biblioteke u Ingolstadtu; A. Walz (7) raspravlja o knjigama, koje su bile u uporabi dominikanskih učenjaka prije god. 1280. Na početku ove sekcije nalazi se i članak, što sam ga napisao o starodrevnim rukopisima dominikanske biblioteke u Dubrovniku: *Alte Handschriften der Dominikanerbibliothek in Dubrovnik* (str. 3—18). Pa kako je tu govor o predmetu, koji nas Hrvate posebno zanima, mislim da smijem u dvije riječi spomenuti sadržaj ovoga članka. Nitko nije ni sanjao, da bi se u dominikanskoj biblioteci nalazili po najznačajnijim rukopisima franjevačke škole. A ipak je tako. Vojnović u svome popisu rukopisa u dubrovačkim bibliotekama (*Starine*, JAZU, sv. XXVIII, Zagreb 1896), kazao je, da se u rukopisu 12 dominikanske biblioteke nalazi »Summa D. Thomae in I. partem«, dok ovaj kodeks sadrži djela Duns Skotovih učenika, kao Antonii Andreas, Nicolai Boneti, Petri Thomas, a onda Duns Skotov *Quodlibet i Theorematia*, o kojima su neki pisci nazad desetak godina kazali, da nijesu autentično Duns Skotovo djelo, jer nigdje na svijetu nema rukopisa, u kojemu bi se nalazilo. Za rukopis 42 Vojnović je kazao: »D. Thomae tractatus de Incarnatione«, kao što je starom rukom i na rubu rukopisa napisano, a međutim to je nauka nekog skotiste o inkarnaciji i to protiv sv. Tome: O rukopisu 17 Vojnović piše: »Super primum libri Ioannis presbyteri Damasceni...«, a kad tamo o Ivanu Damašenskom govore samo tri prva folija, dok sve ostalo, nekih 185 folija, sadrže komentare franjevačkog učenjaka W. De Melitona. Rukopis 69 označen je kod Vojnovića »Ignoti«, kao što je zaista anonimna, ali stvarno je tu komentar jednoga od najvećih Duns Skotovih učenika — Franje De Mayronis... Na dugo bi me odvelo, da spominjem nekih 12 rukopisa sv. Tome, od kojih posebnu važnost ima rukopis 6, da izbrajam rukopise, koji sadrže djela Guillemi Antisiodorensis, B. de Pisis, Avicene, te zaboravljenog franjevačkog filozofa Dolmitona. Nek mi je dopušteno reći samo to, da mi je bilo ugodno, što sam mogao da s malom raspravicom, u ime hrvatskoga naroda, da iskažem čast velikomu njemačkom učenjaku, i da istaknem, kako se jedna od dalmatinskih biblioteka može staviti u red prvorazrednih evropskih biblioteka, kad je govor o skolastici...

Nego ostavimo rukopise i biblioteke, pak zadimo u povijest filozofije, a onda u patristiku i predskolastiku. Upravo je Grabmann svoju povijest katoličke teologije započeo s dobom Otaca »seit dem Ausgang der Väterzeit«.

Dok I. Hirschberger (8) dokazuje, kako povijest filozofije, pravo shvaćena, ima veliku filozofsku i kritičnu zadaću, te može

uvelike pomoći, da nađemo istinu, drugi učeni pisac, naime P. Stefes (9), pretpostavljajući da je ljudski duh uvijek nastojao, da se digne nad pozitivizmom i empirizmom, opisuje razne tipove, koji predstavljaju metafizično-religijski svijet: svijet magični, grčki i indijski tip, sistem idealistični i kršćanski.

Za ovima se redaju članci o patristici i prvim početcima skolastike: Geyser (10) raspravlja o teoriji sv. Augustina, kako duša ljudska može spoznati samu sebe; učeni benediktinac G. Morin izdaje traktat Akarda de Sto Victore »De discretione animae spiritus et mentis«; Ostlender (16) govori o Theologia 'Scholarium' Petra Abelarda, a A. Landgraf (20) o libri sententiarum nekoga »Magister ignotus«; H. Weisweiler opisuje Glosu In IV. sent. i to iz 12. vijeka, a učeni kapucin A. Teetaert (19) govori o priručniku za ispovjednike »Liber poenitentialis«, što ga je napisao, ne kanćelir Petar iz Poitiers, nego Petar iz Poitiers, kanonik sv. Viktora. M. Parent opisuje anonimnu sumu teološku, što je nastala svršetkom 12. vijeka, u kojoj se očituje utjecaj Pseudo-Dionizija. Osim rasprava Leidingera (12), Eichmanna (13) i Bischoffa (14), u ovaj odsjek stavljene su i rasprave dvaju velikih filozofa: Gilsona i De Wulfa (11, 17). Prvi nastoji, da svakako obrani Scota Eurigenu od panteizma, drugi ispoređuje nauku škole Chartres s naukom Boecijevoim i dokazuje, da je ortodoksna.

Na početku sekcije, koja je rezervirana za zlatno doba skolastike i sadrži ne manje nego 23 članka, nalazi se ime isusovačkog učenjaka Josipa De Ghellincka (22). Poznatom svojom erudicijom stavlja živo pred oči, kako je patristika bila veoma dobro zastupana u bibliotekama 12. i 13. vijeka, a kasnije mi susrećemo skoro sve same komentare Aristotelove i Petra Lombardskoga, tako da su knjige crkvenih pisaca i otaca bile nekako u pogibelji, da se izgube i propadnu. O. Thary (23) bavi se sa djelom Concordanciae Biblicae, u kojem je Toma Gallus, za svoju privatnu uporabu, poredao ne riječi nego misli izražene u tekstu.

Grabmann je ponajbolja djela napisao o sv. Tomi, pak se nije čuditi, što je u ovoj spomenici lijep broj rasprava posvećen Andeoskom Naučitelju. L. Baur (39) i L. Noël (40) rade o tomističnoj epistemologiji. M. Wittmann (43) ispoređuje nauku sv. Bonaventure s naukom sv. Tome o blaženstvu; K. Feckes (37) donosi popis raznih komentara o Tominu djelu »De ente et essentia«; Häfele (44) objelodanjuje neku raspravu, što ju je god. 1875. napisao Konstantin von Schälzler o aktuelnosti tomizma; Ohm (42) istražuje odnošaj sv. Tome prema misijama; Rackl (74) u jednoj dosta površnoj raspravi govori o sv. Tomi kod grčkog teologa Demetrija Cydon-skoga; Mitterer (41) ispoređuje nauku sv. Tome s modernim teorijama o vrućini, dok H. Meyer (38) ispoređuje filozofiju Tominu s Aristotelovom, Backes (36) dokazuje, kako je sv. Toma utjecao na kristološku nauku Ulricha Strasburškoga; a Hocedez (45) veli, da

učenik sv. Tome Petar de Alvernia nije pripuštao realne razlike između bitka i bivovanja.

Ni učitelj sv. Tome, Albert Veliki, nije zaboravljen. Geyer (32) raspravlja o djelu »De Animalibus« Alberta Velikoga, a H. Kühle (33) traži odnošaj između sume teološke i Alberta komentara *In sententias*; A. Stohr (35) sastavio je lijepu monografiju o nauci Albertovoj o istočnom grijehu. Napokon učeni benediktinac O. Lottin (34) traži citate Aristotelova djela *Etika Nikomaku*, da bi tako ustanovio kronologiju prvih spisa Albertovih, a ujedno doznao, kako se ovo Aristotelovo djelo širilo u 13. vijeku.

Grabmann, iako sklon nauci sv. Tome, bio je duboko osvjeđočen, da nema obnove integralne skolastike bez obnove franjevačke škole i augustinianizma. Poznata su njegova djela o spoznajnoj teoriji velikog franjevačkog učenjaka Matije de Aquasparta, o Tomi de Eboraco, Ivanu Duns Skotu, odnošaju između augustinianizma i aristotelizma, o zavodu sv. Bone n Quaracchi, Jeileru, Fidelisu de Fanna i t. d. Posve je dakle naravno, što je u ovoj spomenici u čast nepristranog učenjaka Grabmanna dolično zastupana i franjevačka škola. F. Imle (30) raspravlja o nauci Aleksandra Haleškoga o Presv. Trojstvu, a H. Dausend (31) ispoređuje djelašce W. de Melitona »Opusculum super Missam« sa Sumom teološkom Aleksandra Haleškoga (IV. qq. 36—37) i zaključuje, da su ova djela neodvisna. Neumorni istraživač i poznati francuski učenjak O. DeLorme (47) otimlje zaboravi velikog franjevačkog Naučitelja 13. vijeka Rajmunda Rigaut. Longpre (54) vraća pozornost na reportačiju Duns Skotovu, a J. Kaup (55) razlaže, kako je Duns Skot dao zadnju ruku nauci o Neoskrvnjenom Začeću Marijinu. Posebnu pažnju zaslužuje opsežna rasprava J. Lecnera (63) o *Quodlibet de conscientia* Ivana Rodingtona O. F. M. F. Doelle (58) proučaje pravnička djela, što su ih sastavili njemački franjevci u srednjem vijeku, a mladi učenjak L. Meier (68) opisuje literarnu i teološku djelatnost erfurtskog franjevca Ivana Bremera. Janssen (51) nastavlja svoja istraživanja o augustinianizmu Ivana P. Olivi. Augustinianizmom se također bave G. Englhart (46), i to prema spisima, koji se nalaze u rukopisu lat. 16.407 nacionalne biblioteke u Parizu, te O. Chenu (49), koji nam prikazuje traktat »De tempore« R. de Kilwadby. Slijedi značajna monografija prof. M. Schmausa (52) o *Augustinus Triumphus*.

O averoizmu raspravlja F. Van Steenberghen (48), koji objeđodanjuje neki anonimni komentar *De anima*, i J. Koch (50), koji raspravlja o rukopisima djela »De erroribus philosophorum«.

Grabmann je nesamo istraživač sredovječnih rukopisa, nesamo povjesnik i kritik, nego također i poznati dogmatik; on je potpuni teolog, a to znači, da je znao spojiti i ujediniti pozitivnu metodu sa spekulativnom. Trebalo je dakle u spomenicu staviti i nekoliko spekulativnih, doktrinalnih radnja. Pa i tome je udovoljeno. Kürzinger

(53) nam kaže, koja je vrijednost Ivanova krštenja, Stufler (60) raspravlja o utjecaju božanskom; Xiberta (64) o pitanju, kako Bog poznaje buduće kontingentne stvari. Na moralku spadaju pitanja, kojima se bavi L. Wagner (76) o potanku naime formule *Suum cuique* u klasičnoj starini, te H. Finke (77) o pitanju, kada je rat pravedan, prema literaturi srednjega vijeka.

Treba još spomenuti članak P. W'lperta (24), koji objelodanjuje prilog za povijest nauke o *intellectus agens*; dok A. Birkenmajer (26) objelodanjuje Fiziku Alfarabija, koju je preveo Gerard Kremonski. P. Mandonnet (29) tvrdi, da je Pavao de Hungaria O. P. sastavio *Summa de Poenitentia*, i napokon P. Glorieux (27) upućuje nas, kako ćemo da pronademo kronologiju skolastičnih djela.

Grabmann je napisao i značajna djela o sredovječnoj mistici. Slika njegove djelatnosti ne bi bila potpuna, kad i o tom ne bi bilo u spomenici barem nekoliko članaka. I zaista, sekcija peta, gdje je govor o kasnijim vjekovima skolastične znanosti, ima nekoliko lijepih rasprava o mistici. C. Boeckel (56) govori o karakterističnim oznakama njemačke mistike, a Egenter (57) iznosi svoja zapažanja o ideji Božjeg prijateljstva u 14. vijeku. E. Vansteetberghe (67) raspravlja o djelu *De exercitio proficientium*, a J. Jellouschek (65) objelodanjuje iz bečkog rukopisa 4287 pitanje: *utrum sit licitum sacros libros in vulgari editos seu de latino in vulgari translatos legere vel habere?* No varao bi se, tko bi mislio da je Grabmann ograničio svoja istraživanja samo na stari i srednji vijek. Da i ne spominjem rasprave o Luteru i preskolastici, o Sv. Tomi prema sudu moderne znanosti, o Suarezu i Kajetanu, dosta je sjetiti se djela o povjesti katoličke teologije, gdje učeni pisac na preko sto stranica govori o teologiji u moderno doba. On tu govori i o bizantinskoj teologiji. Ovaj dio Grabmannove djelatnosti, prizivlje nam u pamet peta i šesta sekcija spomenice. G. Heidingsfelder (69) baca novo svijetlo na pitanje o besmrtnosti duše za vrijeme renesanse, osvrćući se posebno na nauku Pomponazzi; F. Stegmüller (70) se osvrće na nauku Vasquezovu o predestinaciji; Dölger (73) dokazuje, da dvije tobožnje »zastave«, koje se čuvaju u katedrali u Halberstadtu nijesu ništa drugo nego liturgični ures iz god. 1185—95; L. Mohler (75) donosi grčki tekst Bessarionova djela o epiklezi i riječima konsekracije. M. Buchner (72) prikazuje povijest Münchenskog sveučilišta u prvoj polovici 19. vijeka, a franjevački učenjak A. Gemelli (71) osvrće se na filozofiju G. B. Vico — jednog od najvećih talijanskih mislilaca.

★

Veliki Goethe kazao je, da je najsretniji čovjek na svijetu onaj, tko zna naći pravu zaslugu svoga bližnjega i zajedno se s njime radovati: »*Wer ist der glücklichste Mensch? Der fremdes*

Verdienst zu empfinden Weiss und am fremden Genuss wie am eignen zu freun« (Jahreszeiten, 50). Upravo su sretni bili izdavači, sretni suradnici u spomenici u čast velikog učitelja, zaslužnog povjesnika skolastike, što su mogli da mu 'skažu svoju harnost, da se zajedno s njim raduju na svim darovima i milostima, koje mu je Svevišnji podijelio kroz šest prošlih decenija, i da mu zažele još dug i plodonosan život na diku i ponos katoličke Crkve. Brojeći narodnosti, koje su sudjelovale, opazio sam, da su razni narodi prema tome zastupani, kako se i u kojoj mjeri kod njih njeguje skolastična znanost. Belgijanaca ima 9, Francuza 6, Talijana 3, Poljaka 2... Ugodno mi je istaknuti, da od 19 redovnika devet je franjevac. Dok je god. 1930. u spomenici »Philosophia perennis« u čast Josipa Geysera, ljubljansku univerzu zastupao Dr. A. Ušeničnik u spomenici u čast Grabmanna nijedno naše sveučilište, nijedan teološki institut nije zastupan. A ipak trebalo bi, da i u ovakovim zgodama pridružimo se drugim kulturnim narodima. No to će biti tek onda, kada Hrvati polazeći stopama svojih otaca, budu malo više brige posvećivali skolastici. Naši mladi teolozi i filozofi polazeći na razna sveučilišta, muku muče dok nađu predmet za dizertaciju. A međutim kada bi netko obradio na pr. kristološku nauku prema rukopisu 42 dominikanske biblioteke u Dubrovniku, ili filozofiju Dolmitona Oxfordskoga prema rukopisu 32, ili pak nauku o sv. Pismu prema rukopisu 17 spomenute biblioteke, mogao bi napisati, tako reći, remek-djelo, a svakako bi mnogo pridonio današnjem pokretu za obnovu integralne skolastike. A što bismo tek rekli, kada bismo zavirili u druge biblioteke, ili prolistali opsežno djelo Milka Kosa, *Srednjeveški rukopisi v Sloveniji*? Zar da svi ti spomenici naše tisućljetne kulture ostanu bez utjecaja, bez značenja i za nas i za kulturni svijet? Grabmann je svojim požrtvovnim radom oduševio mnoge i mnoge za proučavanje skolastike, pak danas, kada čitav kulturni svijet slavi zasluge ovog velikog učitelja, nadati se je, da će se netko i od naših mladih ljudi ugledati u njegov primjer, i dati se na povjesno proučavanje skolastične teologije i filozofije, osobito u slavenskim zemljama.
